

איכות חיים ורווחה אישית בקרב נכי צה"ל המתבגרים

יצחק שגור

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

אוניברסיטת חיפה

הרשות ללימודים מתקדמים

הוועדה הכלל אוניברסיטאית לתלמידי מחקר

יוני 2016

איכות חיים ורווחה אישית בקרב נכי צה"ל המתבגרים

יצחק שנוור

תקציר

עבודה זו בוחנת את רווחתם האישית של נכי צה"ל על פי המודל החברתי-תפקודי (ICF). המודל מציג מסגרת כוללת לבחינת תפקודו ורווחתו של אדם המתייחסת לא רק למגבלותיו הפיזיות או הנפשיות אלא גם לדרך בה הוא מצליח לתפקד ולהשתתף בפעילויות החברה, לאור הנסיבות האישיות של חייו והנסיבות הסביבתיות בהן חי ומתפקד. מטרת עבודה זו היא לבחון את התקיימותו של המודל בקרב נכי צה"ל כאוכלוסייה מתבגרת וייחודית, ולעמוד על השפעת ההזדקנות על הרווחה האישית בהקשר לשינויים שחלו באוכלוסייה זו, במערכת השיקום המטפלת בה וביחס החברה אליה.

אוכלוסייה זו מהווה קבוצה ייחודית המקבלת מענה טיפולי/שיקומי נפרד. לאורך השנים השתנה מעמדם של נכי צה"ל בחברה הישראלית וחלו שינויים באוכלוסיית נכי צה"ל עצמה, שהעיקרי והבולט שבהם הוא הזדקנותה של קבוצה ייחודית זו אשר כיום היא מבוגרת יותר בהשוואה לאוכלוסיית המדינה.

רווחה אישית תוסבר בעיקר לפי גישות הרואות במבנה האישיות מרכיב משמעותי ברווחה אישית (Headey & Wearing, 1992; McCrae & Costa, 1994). כיוון שמבנה האישיות אינו משתנה מאד עם השנים, הרווחה האישית אינה צפויה לרדת, כל עוד מצב הבריאות נשמר. על כן חקירת המודל בקרב אוכלוסייה אשר נפגעה מבחינה בריאותית, ובדיקת השפעת ההזדקנות על הרווחה האישית, מעניינת במיוחד.

לצורך המחקר נעשה שימוש בבסיס נתונים ייחודי אשר כולל מעל 2,300 ראיונות מקיפים עם נכי צה"ל בגילים שונים ובעלי סוגי פגיעה שונים שנוצר לצורך מחקר של מאירס-גיוינט-מכון ברוקדייל. מחקר זה מהווה ניתוח שניוני של בסיס הנתונים הזה. מודל המחקר נאמד במסגרת של משוואות מבניות (SEM) באמצעות ניתוח נתיבים ונבדקו הקשרים הקיימים במודל.

בהתבסס על סקירת ספרות הוצגו שלוש תימות עיקריות לאישוש מודל ICF בקרב אוכלוסיית נכי צה"ל ותימה רביעית העוסקת בהבדלים בקשרים הקיימים במודל בין בעלי פגיעה פיזית לבין בעלי פגיעה

נפשית. קיומו של המודל והקשרים הקיימים בו יבחנו בקרב האוכלוסייה ובתוכם הקשרים בין תפקוד להשתתפות והשפעת משתנים סביבתיים ואישיים, כתמיכה משפחתית והשכלה. השפעת משתנה הגיל תבחן לאור הזדקנות האוכלוסייה הנחקרת. אנו משערים כי לגיל תהיה השפעה על יתר המשתנים במודל ובמיוחד נצפה להשפעה שלילית על התפקוד הפיזי עם העלייה בגיל. התפקוד הנפשי וההשתתפות החברתית צפויים להשתפר עם העלייה בגיל. עם זאת, לגיל לא תהיה השפעה ישירה על המשתנה התלוי, רווחה אישית.

מהממצאים עולה כי מודל ICF מתקיים בקרב נכי צה"ל. מהמודל עולה חשיבותו הרבה של התפקוד הנפשי לרווחה האישית והשפעת הגורמים האישיים והסביבתיים על תפקוד, השתתפות בחברה ורווחה אישית. לגורמים אלו נמצאה חשיבות רבה בהסבר רווחה אישית ובכך מתברר יתרונו של המודל החברתי-סביבתי-תפקודי על פני המודל הרפואי ועל פני ההתמקדות בעצם הפתולוגיה הרפואית בהסבר וניבוי רווחתו של הפרט.

לגיל השפעה חיובית על תפקוד נפשי (בקרב בעלי פגיעה פיזית) והשפעה שלילית על תפקוד פיזי. מצאנו כי חלק מהשפעות הגיל הן השפעות של הזדקנות, כגון הירידה בתמיכה המשפחתית, וחלקן הן השפעות קוהורטיות הקשורות גם במעמד החברתי השונה של נכי צה"ל המושפע מהיזק ממונה נהנו בחברה, ומהקשרים בינם לבין עצמם, בעת הפגיעה.

עוד עולה כי בין בעלי פגיעה פיזית לבין בעלי פגיעה נפשית קיימים הבדלים מהותיים אשר במסגרת מודל ICF באים לידי ביטוי בשוני בקשרים הקיימים במודל המתייחס לכל קבוצה. בייחוד בולט היעלם של חלק מן הקשרים הקיימים במודל בקרב בעלי פגיעה נפשית כגון השפעת ההשתתפות על רווחה אישית והשפעת ההשכלה על תפקוד נפשי.

מצאנו כי מודל ICF מספק כלי שיטתי להצגת ההיבטים החיוביים והשליליים המשפיעים על רווחתם של קבוצות ייחודיות. אמידת המודל מאפשרת ללמוד על ההבדלים בין קבוצות שונות, למשל, בין בעלי פגיעה פיזית לבעלי פגיעה נפשית. המבנה התיאורטי הכללי של מודל ICF אינו תמיד מספק להבנת הבדלים אלו, כמו למשל במקרה של השפעת הגיל על השתתפות בפעילות בקרב בעלי פגיעה נפשית. יתכן שיש בכך חיזוק לביקורת על העדר היבט סובייקטיבי תיאורטי במודל. למדנו כי המודל יישומי וניתן ללמוד רבות מגילוי הקשרים הקיימים בו וכן מאלו שאינם קיימים. ממצאי המחקר שופכים אור על

נקודה מרכזית בביקורת כלפי מודל ICF, העוסקת במידת ההבדל וההבחנה בין "פעולות" ל"השתתפות" ובחוסר רקע תיאורטי לחלוקה המסורתית בין שתי קבוצות אלו. אף כי המחקר אינו מספק רקע תיאורטי, עולה מהמצאים כי החלוקה המסורתית אכן מתקיימת וכי פעולות והשתתפות מהווים קבוצות משתנים נפרדות בתוך המודל.